

УДК 821.161.2-4:17.023.32.001.361

ЕСЕЙ: У ПОШУКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ (САМО)ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Тетяна Шевченко, канд. філол. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
shn75@ukr.net

У статті йдеться про дискурсивну практику есею в сучасній українській літературі в перехідну добу. Осмислено сутність переходової доби, місце в ній есея, окреслено його ознаки як дискурсивної практики, проаналізовано витoki жанру й методу есе, обставини перекладу на українську й російську мови «Essai» М. Монтеня, котрий започаткував твір нового типу. Розглянуто варіації есе за матеріалами збірок українських письменників, зроблено висновок про його стійкі позиції в сучасному дискурсі.

Ключові слова: дискурс, дискурсивна практика, есей, спроба, перехідна епоха, транзитна культура, самоідентифікація.

Початок ХХІ століття для української літератури — період самоідентифікації, спричиненої перестановкою (чи ж то нарешті розстановкою!) художніх акцентів, формування нових дискурсів, нової дискурсивної формації і, зрештою, нових дискурсивних практик. За сучасних обставин змінюється поняття мистецької творчості, котра формується не на власне художньому ґрунті, а на підложжі публіцистики, історії, психології, соціології, філософії тощо. Якщо дискурс — це суспільно-історично сформовані системи людського знання (М. Фуко), «семіотичний процес, що реалізується в різних видах дискурсивних практик» [7, с. 41], то власне «дискурсивні практики — це сукупність анонімних, завжди детермінованих часом і простором правил, які в певну епоху й для певного соціального, економічного, географічного, мовного середовища визначають умови виникнення висловлення» [16].

Кожна епоха продукує свої дискурсивні практики, як і епістемі — історично змінні структури, що створюють певні умови можливості думок, теорій чи наук у кожний історичний період; сукупність зв'язків, які можуть об'єднати в певну епоху дискурсивні практики, які надають місце епістемології, наукам і будь-яким можливим формалізованим системам (див. [20, с. 190]).

Сучасну епоху в багатьох працях називають перехідною, адже їй властива насамперед рефлексія свідомості, орієнтована на саму себе

та спрямована на переосмислення минулого з проекцією в майбутнє. Так, на думку Н. Бурикіної, перехідну епоху характеризують «розпад універсальної картини світу, посилення міфологічності свідомості, поява есхатологічних і хіліатичних настроїв і переживань, маргіналізація суспільства, криза колективної ідентичності, зустріч і діалог двох культур, вироблення відмінного від попереднього способу світосприйняття» [3]. На думку В. Силантьєвої, перехідній епосі, виходячи з літературознавчого аспекту проблеми, властиві підбиття підсумків, переосмислення минулого, подрібнена картина світу, імпресіоністичність мислення, активне використання всіх варіантів сміху, новий виток міфологізації минулого, синтез конкретного й загального, сублімація, концентрація змісту й симультанність побудови [17, с. 32–33]. Т. Гундорова дала назву цій епосі — транзитна культура, в якій українська література, пройшовши випробування радянсько-тоталітарним минулим, пронизана «антиколоніальною образою» і позначена «постколоніальним бунтом», сьогодні формує нове обличчя, перші контури якого вже можна спробувати осмислити і сформулювати. Причому, на її думку, йдеться не про якийсь проміжний, другорядний етап, а про окремий тип культури, «зміст якої зовсім не визначається минулим досвідом, але й не вичерпується майбутнім місцем призначення» [5, с. 11]. Цілком зрозуміло, що в епоху переходовості на переднім плані виступають твори, в яких минуле стає підґрунтям осмислення сучасності з метою пошуку власної тожсамості й проекції в майбутнє. Таким твором сьогодні є есей. О. Гнатюк, досліджуючи причини популярності есе в польській літературі в другій половині ХХ століття, зазначає, що цей жанр «передбачає абсолютну інтелектуальну свободу, виключаючи будь-який догматизм, пропаганду й узагалі підпорядкування тим або тим вимогам, правилам й утилітарним потребам... Гине скрізь, де утверджується тоталітаризм, де не залишається найменшого клаптика свободи... Своєю суттю опирається тоталітарній ідеології» [4, с. 135]. Звісно, якщо тоталітарна ідеологія зникає, відкривається неабиякий простір самовираженню, особистісному мисленню, наочному пізнанню себе й світу. Всі ці можливості сьогодні акумулює есей, який сьогодні в окремих випадках витісняє роман, повість, новелу, асимілюючись із ними, утворюючи нові гібридні форми та їх варіації. Сучасні письменники вважають есеїстичну творчість цілком самодостатнім (і при цьому не другорядним!) видом своєї діяльності (наприклад, див.: [22]),

есеїстика стає повноцінною частиною наукового, публіцистичного, художнього дискурсів, видавництва масово видають збірки й колекції есеїв митців, критиків, часто самі ініціюють друк видань у таких форматах. Блоги, колонки, поодинокі есе об'єднуються в збірки, згодом у серії та інші продовжувані видання. Наукова есеїстика теж стає звичайною реалією нашого часу: чимало дослідників дедалі надають перевагу не спеціалізованій збірці наукових статей, а збірці статей та есе, чи власне есе (наприклад, див.: [1; 20]), напевно, в такий спосіб бажаючи розширити власну аудиторію. Сьогодні есей багатоаспектно досліджується, з есеїстики проводяться численні конкурси, фестивалі, вручаються премії — варто згадати хоча б премію модерної есеїстики імені Ю. Шевельова, лауреатами якої вже стали Т. Прохасько, А. Портнов, О. Бойченко, К. Москалець тощо. Есей настільки вкорінився в реалії сьогодення, що шкільні та вишівські твори дедалі точніше називають есеями, наслідуючи західну традицію. Словом, есей став частиною сучасного культурного й художнього дискурсів, витіснивши фейлетон, памфлет, а в окремих випадках і нарис, коментар, новелу, оповідання чи асимілювавшись із ними, як і з великими формами, і набувши статусу дискурсивної практики, адже саме під нею у більшості випадків мається на увазі схильність і спроможність членів певної спільноти схоже поводитися у численному діапазоні ситуацій і обставин (насамперед ідеться про мовленнєвий і мовний аспекти). Виходячи з цього, певні смисли й значення есею експлікуються чи імплікуються, і ця властивість проявляється у багатьох різних подібних станах чи умовах.

Аналіз дискурсивної практики зазвичай концентрується на тому, як у процесі створення текстів їх автори використовують уже наявні жанри й дискурси, а також на тому, як реципієнти текстів застосовують власну комунікативну компетенцію з метою сприйняття та інтерпретації текстів. На думку О. Семенець, «поняття дискурсивних практик... поєднує два, здавалося б, протиставлені аспекти: комунікативно-прагматичне вивчення мовленнєвої діяльності з її осердям — категорією суб'єктивності, з одного боку, та з другого — лінгвосинергетичні методологічні доміанти самоорганізації, самостворення, самодобудовування масивів дискурсу, що нібито не залежить від волі окремого суб'єкта» [16].

Неабияка популярність есею як дискурсивної практики в сучасній літературі спонукає до наукового осмислення не тільки її сутності і

своєрідності у контексті близьких практиці жанрів, котрі певним чином формують нові практики, не лише самої природи їх побутування, векторів розвитку, причин запотребуваності, а й адаптації її власне на українському ґрунті, який не має аналогів у жодній пострадянській культурі. І чинники формування цього підґрунтя варто шукати в художній, культурній, філософській, політичній, соціологічній площинах водночас, але спершу варто зосередитися на витках самої дискурсивної практики, на тому, як вони позначилися на українських культурних реаліях. А починати цей процес доцільно з пошуків етимології самого слова «есеї», з переосмислення твору «Essais» Мішеля де Монтеня за сучасних обставин. Такі спроби, орієнтовані на пошук нових відтінків як значення самого слова есе, так і акцентуації на тих чи інших особливостях однойменного жанру, батьком якого вважають М. Монтеня, час від часу здійснюються дослідниками (наприклад, див.: [2; 14; 22]). Нас же спонукали до цього самі тексти сучасних українських есеїстів, надто відмінні своїм жанровим маркуванням («есе», «есеї», «спроби», «проби», «шкіци», «дзуйхіцу», «сполохи», «хроніки», «сумніви», «досліди», «фрагменти», «рефлекси» тощо), перший повний український переклад славнозвісної книги французького мислителя XVI ст., здійснений 2005–2007 рр. видавництвом «Дух і літера» (автор перекладу — А. Перепада) [13], а також посилений науковий інтерес до есе як методу / жанру / типу творчості / дискурсивної практики в сучасному літературознавстві [2; 4; 6; 8; 14; 22].

Отже, спробуємо розібратися в етимології самого терміна. Як відомо, книгу про самого себе М. Монтень розпочав 1572 року і писав аж до самої смерті 1592 року. Сам метод есе — писання з метою розібратися у власній сутності, що пізніше став підґрунтям становлення нового жанру, сформувався поступово: лише приблизно 1579 року Монтень усвідомив, що, власне, він пише книгу про самого себе: «Хай мене бачать у моїй простій, природній і повсякденній подобі, без будь-якої вимушеності чи штучності, адже я зображую не когось там, а самого себе. Мої вади, як і весь мій правдивий образ, постануть тут живцем, наскільки це дозволить звичайнісінька добропристойність... Зміст цієї книги — я сам» [13, с. 10], — читаємо у передмові книги.

Парадокс у тім, що до 2005 року повного перекладу книги М. Монтеня українською не було, і вітчизняні дослідники есе спиралися на оригінальні французькомовні видання ренесансного філософа, а ще більшою мірою на російськомовні переклади, яких загалом було 4

(перше видання побачило світ 1954–1960 рр.). Усі російськомовні видання книги називалися «Опыты», відтак український варіант книги звучав як «Досліди» чи «Досвіди». Але саме тут і виникає певна незгодженість понять, адже «досвіди» не завжди передбачають «досліди», хоча і не виключають один одного. Так, у «Літературознавчому словнику-довіднику НВ» 1997 року в статті про есе йдеться про «Досліди» Монтеня [11, с. 249]. В інших статтях, присвячених дослідженню есе аж до 2005 року, можна було зустріти україномовний переклад слова «Опыты» і як «Досліди», і як «Досвіди». Вихід книги видавництва «Дух і літера» у своєрідний спосіб «закріпив» за словом «Essai» український переклад «Проби», на нашу думку, не без впливу самих сучасних численних зразків текстів, які автори часто самі іменують як «спроби» (наприклад, Ю. Андрухович) або ж «проби» (наприклад, Є. Баран, В. Карп'юк), а також віддаючи належне часу написання самих текстів і осмисленню того, що сьогодні слово «есеї» набуло трохи іншого формалізованого наукового значення, ніж це було за ренесансних обставин.

Саме французьке слово «essai» означає «спроба, нарис, начерк», воно в свою чергу має латинське походження, що означає «проби на самому собі». А. Яручик, посилаючись на О. Жолковського, пише, що ««есе» походить від пізньолатинського *exaquo* — «ваги», «зважування», яке утворено від латинського слова *exigo* — «оцінювати», «вимірювати», «обмірковувати». М. Монтень запропонував читачеві свої есеї (проби пера, начерки, ескізи, етюди, нотатки), тому й акцентував увагу на фрагментарності, незакінченості, некатегоричності, суб'єктивності» [6; 24, с. 14]. Дослідниця приходить до думки, що «Монтень переосмислив класичний заклик «Пізнай самого себе», трансформував у власний метод самопізнання. Детальний правдивий образ «Я» мислителя — це результат довготривалої поглибленої саморефлексії Монтеня. Оскільки мислитель створив правдивий детальний образ самого себе, усе перевіряючи на терезах мудрості та правди, то його метод доречно назвати істинною саморефлексією Монтеня (*Vritable auto-reflexion de Montaigne*)» [25, с. 213].

Цікаво, що значення слово «есе», наведені вище, практично не корелюються зі словом «досвіди»: «досвід — сукупність практично засвоєних знань, навичок; випробуване щось на практиці» [18, с. 106], як і зі словом «досліди»: «дослід — відтворення якогось явища в штучних умовах з метою його дослідження, експеримент» [18,

с. 107]. Звернемо увагу: у наведених тлумаченнях лексема «спроба» ніде не з'являється. Саме слово «спроба» означає «дію, спрямовану на здійснення або досягнення чогось і зв'язану з деяким ризиком, невпевненістю в успіху; перевірку якості, властивостей, здатності та ін.» [18, с. 452], а «проба» у свою чергу означає «перевірку, випробування кого- або чого-небудь» [18, с. 385]. Прикметно, що слова «досліди», «досвіди», «спроби», «проби» далеко не завжди є синонімами. Так, у словнику синонімів С. Караванського тільки «дослід» має синонім «проба», у свою чергу синонімами слова «спроба» є лексеми «намагання, силування, дослід, експеримент, проба» [9, с. 405]. Синонімічний ряд слова «досвід» утворюють слова «знання, уміння, мудрість, практика» [9, с. 84]. Як бачимо, поняття «досліди» більшою мірою прочитуються як «спроби», «проби» і практично зовсім не співвідносяться із поняттям «досвіди». Варто звернути увагу і на той факт, що в перекладі російського слова «опыт» на українську на першій позиції перебуває слово «досвід», і лише потім подаються варіанти «дослід», «спроба», «експеримент» [15, с. 335]. Відтак маємо констатувати, що російське слово «опыты», яким найчастіше називають книгу М. Монтеня в російськомовному варіанті перекладу, є найменш точним щодо французького слова «essai», відповідно й український переклад російського слова «опыты» як «досвіди» є найменш точним варіантом значення сутності методу подання й інтерпретації інформації про власне «я», який винайшов наприкінці XVI ст. французький мислитель доби Ренесансу. До того ж форма слова «досвіди» (у множині) в українській мові — граматично некоректна, адже слово «досвід» є абстрактним іменником, що не вживається в множині. Отже, і дослід, і досвід — не зовсім точні відповідники слова «essai». На ці невідповідності й мовні неузгодженості у певний спосіб звернула увагу й Т. Левчук: «Довгий час побутувала назва «Досліди», що аж ніяк не в'яжеться з оригіналом. Дослід, експеримент, дослідження — слова, що використовуються в науковій сфері на означення дії на об'єкт (або спостереження за об'єктом) і реєстрування збереженого результату. Хіба можна хоч трохи розгорнути лексему «експеримент». Справа прояснилася, коли Анатолій Перепада знайшов відповідник «Проби» [10].

Отже, варто звернути увагу на той факт, що всі ці номінативні невідповідності й відхилення віддаляють від сутності самого методу, а згодом і типу тексту, віднайденого М. Монтенем: тут на перший план виходить не так досвід, скільки спроба його вербального осмислення,

адже на очах читача народжується думка, інкрустуються міркування, оголюється авторська свідомість, а відтак життєвий досвід автора по-своєму «формується» на очах читача, котрий одночасно і спостерігає за цим процесом, і відчуває особисту причетність до дій автора щодо осмислення ним своїх думок про власне життя й буття. А відтак головне — не результат осмислення, не досвід як результат спроб, а сам процес міркування, який не підпорядковується жодним канонам і настановам і перебуває, так би мовити, у вільному плаванні. Усі думки в такому творі узгоджуються між собою за правилами, які важно оформити в зведені кодекси, відтак свобода творчості, як і свобода думки — головне підґрунтя есе. Слушно наголошує на цих особливостях твору Л. Кайда: «Секрет у тому, що текст передає природний процес думання. При цьому важливо вловити хід думок, її «танець», якщо можна так сказати, підпорядкований якійсь внутрішній мелодії. Це не чергування мовленнєвих об'єктів, що безвладно товпчуться в голові автора» [8, с. 14].

Кінець ХХ — початок ХХІ століття в українській літературі ознаменував появу цілої плеяди есеїстів, які відшукують власні грані монтенівського жанру й методу, всебічно його відшліфовуючи, продукуючи і при цьому формуючи власне обличчя, виходячи з традицій і реалій перехідної доби. Есеїстика сьогодні — це цілий масив текстів, котрі мають однакову рефлексивно-суб'єктивну природу. Есей — не просто синкретичний жанр і не лише метод презентації авторської свідомості, це комунікативно-дискурсивна практика, сформована спільними процесами продукування текстів (перехідна епоха), авторами (письменники, критики, науковці — якщо йдеться про художню чи наукову есеїстику, хоча сьогодні есей є й частиною академічного, публіцистичного, філософського дискурсу), темами («про себе і про світ»), механізмами побудови висловлювань (асоціативно, «слідом за пензлем, ручкою»), цілями та очікуваннями аудиторії (ефект внутрішньої причетності до авторських міркувань, оголення свідомості, залучення читача до процесу народження думки, до співтворчості), процедура прийняття висловлювань (невимушена, хаотична, розмита, вільна, подекуди парадоксальна), канали поширення інформації (через авторські колонки, блоги, поодинокі публікації, спеціальні рубрики в ЗМІ, потім сформовані в збірки, окремо надруковані одноосібні й колективні, колекції, серії), часово-просторові характеристики (неабиякий бум на ці твори припадає на епоху незалежності

і чимдалі, тим більше набирає обертів). Дискурсивна практика есе, на нашу думку, являє собою художньо і соціально-культурно обумовлений комплекс процесів продукування й розповсюдження певних видів суб'єктивно-рефлексивної інформації, котра художньо відтворена і асоціативно оформлена у вигляді окремих текстів на актуальні для автора внутрішні і зовнішні проблеми з метою оприлюднення, хоч власне опублікування тут вторинне, а рефлексія, автопсихологізм, самосвідомість — первинні.

Варіанти реалізації цієї дискурсивної практики — предмет окремої розмови. Автори шукають власну (само)ідентифікацію в **спробах** (Ю. Андрухович, Т. Прохасько), напевно, наголошуючи тим самим на власному силкуванні окреслити ті чи інші сучасні й минулі важелі буття, асоціативно сформовані. Причому Ю. Андрухович більш послідовний: збірки його есеїв паспортизуються виключно як спроби, письменник їх розглядає як важливий власний проект, котрий дозволяє йому звертатися до читачів безпосередньо, наочно й дієво. У збірках спроб «Дезорієнтація на місцевості», «Диявол ховається в сирі», «Моя Європа», «Лексикон інтимних міст» митець розставляє власні географічні акценти, виходячи з особистого переживання посттоталітарних реалій, при цьому силкуючись бути відвертим і іронічним, переконливим та парадоксальним водночас. Таким же шляхом іде Т. Прохасько, щоправда його дискурсивні пошуки більш різноманітні: його есеїстична спадщина бере витoki в рубриці «**Досвіди**» івано-франківського тижневика «Галицький кореспондент», пізніше оформленій в збірку «Порт Франківськ», пройшла апробацію **фрагментом** («З цього можна зробити декілька оповідань»), зрештою оформилася в **спроби** в книзі «Одної і тої самої», яка стала переможцем першої премії модерної есеїстики імені Ю. Шевельова у 2013 році. «**Пробами**» називає свої твори В. Карп'юк («Ще літо, але вже все зрозуміло»), схожа стилістика творів і в А. Бондаря («І тим, що в гробах»).

Своїм шляхом крокує І. Лучук, який називає власні есеї «**сумнівами**» («Сумніви сорокалітнього») і **шкіцями** («Ніби поезієзнавчі шкіци», «Літературний джаз», «Дикі думи»). У його спадщині ми знаходимо і *етюди* («Трохи поезієзнавства»), і *начерки* («Поезієзнавча кафедра»). Особливо цікаві в цьому сенсі шкіци (скітце), які мають виключно імпресіоністичну природу, вирізняються невеликим обсягом, афористичністю, влучністю, більшою сконцентрованістю дум-

ки. Ось фрагмент твору «Початок овиду»: **«Грицько Чупринка**. Ураганом почуттів вирує його поезія, не знаючи стриму. У сполучуванні непоєднуваного викрешуються іскри безпрецедентної яскравості. Сон стає явою, а дійсність занурюється у туманний сон. Слова танцюють свій незвичний танок, сплітаючись у дивовижних віршах, для яких не існує окреслених рамок, бо їхній подих кружляє вихором по всіх усюдах. Але стихія все ж стихає, щоб набратися снаги для наступних бешкетних викрутасів, простором для яких є усенький світ, ба навіть — безмежна сукупність світів» [12, с. 11]. Часто шкіцами називає власні есеї й С. Процюк («Канатоходці», «Аналіз крові», «Трикутник»), віддаючи належне польській і німецькій традиціям.

Варіант **«хроніки»**, причому такої, що передбачає не просто фіксацію фактів, явищ, подій, а насамперед їх дієве осмислення, практично суголосно із самими цими фактами й подіями, хоч і ускладнене власною зануреністю в процеси сучасності, неможливістю абстрагуватися від них через особисту причетність й дотичність, відчуттям надважливості першої їх рефлексії і водночас особистої обраності здійснювати це, пропонує О. Забужко, створюючи часто «особисті хроніки» на кшталт «Хроніки від Фортінбраса», «Letmureoplego», «І знов я влізаю в танк», «Репортаж з 2000-го року». Літературно-критична, письменницька й філософська діяльність авторки посутньо активізується й набуває відверто публіцистичного забарвлення в часи політичних зсувів, зрушень, змін, відтак її есеїстика має особливу прив'язку до часу.

Неабиякої популярності сьогодні набувають східні варіації есе: **дзуйхіцу** («слідом за пензлем»), **біцзи** («сам пишу»), **суйбі** («слідом за ручкою / пензлем»), у своєрідний спосіб адаптуючись до українського ґрунту. Через літературне об'єднання ДАК (м. Бахмач), засноване В. Кашкою, та інші впливи особливо популярним став дзуйхіцу, що приваблює читачів і авторів незвичністю форми, нестандартністю презентації авторського «я» через діалог із собою і світом, нанизванням думок наочно, наживо, із вкрапленням ефекту відключення внутрішньої цензури, презентуючи синкрезію думок автора і його суб'єктивного світу. Відтак читачеві особливо цікаво спостерігати за думками, які «слідують за пензлем», за їх взаємозв'язками, за творчістю як такою, наділеною неабиякою енергетикою свободи. Такі спроби здійснюють А. Деркач, В. Габор, Г. Пагутяк, М. Туз, особливо продуктивний у цьому сенсі лауреат премії імені Ю. Шевельова

К. Москалець (див. детальніше про це: [24]), який винайшов особливий український відповідник японському жанру — «**сполохи**» — і видав збірку з однойменною назвою.

Сучасна література пропонує й авторські **колонки**, природа яких а ргіорі есеїстична (О. Бойченко, А. Бондар, В. Жежера, С. Пиркало, М. Рябчук), зовсім нестандартні есеїстичні варіації, як-от «**рефлекси**» (В. Мельник), мікро-есеї «**епістоли**» (А. Дністровий) чи «**речення**» (Є. Бруслиновський). Однак більшість сучасних авторів віддає перевагу традиційній дефініції **есеї** (І. Андрусак, І. Бондар-Терещенко, Л. Дереш, О. Ірванець, В. Павлів, Л. Ушкалов) на означення власної комунікативно-дискурсивної практики, причому форма середнього роду «**есе**» зустрічалася більшою мірою в 90-х роках ХХ століття, перші ж десятиліття ХХІ століття засвідчили відхід від цієї форми на користь більш адаптованої для української мови форми слова в чоловічому роді.

Отже, сучасна українська есеїстика, народжена в переходову добу, являє собою складний, різновекторний феномен, що став частиною буття українського письменства. Есеї як дискурсивна практика прикметно офарбив та інтонував літературний й критичний дискурси кінця ХХ — початку ХХІ століття. Він розвивається за власними, властивими винятково українській культурі чинниками, з урахуванням внутрішніх і зовнішніх реалій сьогодення, традицій попередніх епох і культур, ментальних і соціокультурних зв'язків, що потребують деталізованого вивчення і мають постати предметом подальших наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Дороги й середохрестя [Текст]: есеї / Віра Агеева. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. — 352 с.
2. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр: методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». — Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. — 74 с.
3. Бурькина Н. Переходная эпоха и рефлексия исторического процесса [Электронный ресурс] / Н. Бурькина. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/perehodnaya-epoha-i-refleksiya-istoricheskogo-protssesa>
4. Гнатюк О. Між літературою і політикою. Есеї та інтермедії. — К. : Дух і літера, 2012. — 368 с.
5. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Тамара Гундорова. — К. : Грані-Т, 2013. — 548 с.

6. Жолковский А. Эссе [Электронный ресурс] / А. Жолковский // Иностранная литература. — 2008. — № 12. — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/12/zhz10.html>
7. Ильин И. П. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины : энциклопедический справочник. / И. Ильин, Е. Цурганова. — 2-е издание, испр. и доп. — Москва : Интрада, 1999. — 320 с.
8. Кайда Л. Г. Эссе: стилистический портрет / Л. Г. Кайда. — М. : Флинта: Наука, 2008. — 184 с.
9. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. — 3-тє вид., опрацьоване і доповн. — Львів: БаК, 2008. — 512 с.
10. Левчук Т. Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності [Електронний ресурс] / Т. Левчук. — [Режим доступу] : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6022/3/Pl_2012_86_18.pdf
11. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. Теремко. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
12. Лучук І. Літературний джаз / І. Лучук. — Тернопіль : Навчальна книга—Богдан, 2011. — 336 с.
13. Монтень М. Проби. Книга перша : пер. з фр. / М. Монтень. — К. : Дух і літера, 2005. — 365 с.
14. Нестеренко Ю. Жанрова валентність есе кінця ХХ — початку ХХІ століття: типологічний аспект / Ю. В. Нестеренко // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Філол. науки. — 2012. — № 12, ч. 2. — С. 67–76.
15. Русско-украинский словарь : в трех томах. — Изд. 2, исправл. — К. : Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1981. — Том 2. — 924 с.
16. Семенець О. Дискурсивні практики соціальних комунікацій: творчість суб'єкта мовлення та механізми самоорганізації [Електронний ресурс] / О. Семенець. — Режим доступу: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106190/1/Semenec.PDF>
17. Силантьєва В. Теория переходности: традиционный литературоведческий и синергетический подходы / В. И. Силантьева // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». — 2014. — № 2(8). — С. 31–41.
18. Тлумачний словник-мінімум української мови: Близько 7,5 тис. слів / уклали Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Довіра, 2000. — 534 с.
19. Ушкалов Л. Що таке українська література: есеї / Леонід Ушкалов. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. — 352 с.
20. Фуко М. Археологія знання: пер. с фр. / общ. ред. Бр. Левченко. — К.: Ника-Центр, 1996. — 208 с. — (Серія «OPERA APARTA»; вып. 1).

21. Червінська І. Степан Процюк: «Кожна пристрасть із негативним присмаком стоїть ближче до її протилежності, ніж байдужість» [Електронний ресурс] / І. Червінська. — Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/culture/2014/06/09/18616/view>
22. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею / С. Шебеліст // Слово і час. — 2007. — № 11. — С. 48–56.
23. Шевченко Т. Жанрові особливості публіцистики Костянтина Москальця / Т. Шевченко // Спочатку було слово... збірник на пошану професора Олександра Александрова з нагоди 60-річчя. — Одеса : Астропринт, Одеса, 2007. — С. 400–408.
24. Яручик А. Світоглядно-гуманістична концепція Мішеля Монтеня : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 — історія філософії. — К., 2016. — 247 с.

ЭССЕ: В ПОИСКАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ (САМО)ИДЕНТИФИКАЦИИ

Татьяна Шевченко, канд. филол. наук, доц.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье речь идет о дискурсивной практике эссе в современной украинской литературе в переходный период. Осмыслена сущность переходной эпохи, место в ней эссе, очерчены его признаки как дискурсивной практики, проанализированы источники жанра и метода эссе, обстоятельства перевода на русский и украинский языки «Essai» М. Монтеня, давшего начало произведению нового типа. Рассмотрены вариации эссе на материалах сборников украинских писателей, сделан вывод о его стойких позициях в современном дискурсе.

Ключевые слова: *дискурс, дискурсивная практика, эссе, попытка, переходная эпоха, транзитная культура, самоидентификация.*

ESSAY: IN THE SEARCH OF NATIONAL (SELF-) IDENTIFICATION

Tetyana Shevchenko, Candidate of Philology, associate professor

Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

The article tells about essay discourse praxis in modern Ukrainian literature during the transitional period. There is a comprehensive analysis of the transitional period and the role of essay in it, which is considered a full-value artistic work by writers and critics. Its features are outlined, and it is counted as a communicatively-discourse praxis formed by mutual processes of text production (transitional period), authors (writers, critics, scientists — if we are talking about fictional and scientific essays, however, today essays are a part of academic, publicist and philosophical discourses), topics («about oneself and the world»), mechanisms of discourse structure (based on associations, «following the pen»),

goals and audience expectations (effect of internal relation to the author's thoughts, denudation of consciousness, engaging the reader into the process of thinking and mutual creation), the process of discourse acceptance (unconscious, chaotic, vague, free, sometimes paradoxical), channels of information distribution (through op-ed's, blogs, separate publications, special rubrics in media, that are then compiled in collections, separately printed individual and collective collections, series), time-and-space characteristics (these works become particularly popular during the independence period and keep getting even more popular throughout the years). Essay discourse praxis, in our opinion, is an artistic and socio-cultural complex of producing and spreading processes of certain types of subjectively-reflexive information that is artistically recreated and takes its shape based on separate texts about internal and external issues that are relevant for the author with the aim of publishing them, although publication itself is secondary here, while reflexion, auto-phycology, self-consciousness are of foremost importance.

In the article there is an analysis of the word «essay» genesis, that also gave a title for M. Monten's book, characteristics of nuances concerning the translation of this word into Ukrainian and Russian languages, highlight of inconsistency in the translation and adaptation in Ukrainian language, evaluation of Ukrainian translation in 2005–2007.

There is also a review of essay variations as discourse praxis based on the materials of Ukrainian writers (attempts, samples, essays, zuihitsu, experiences, sketches, outbreaks, fragments, doubts, reflexes, epistles etc.), and a conclusion about persistent positions of these works in modern discourse.

Key words: discourse, discourse praxis, essay, attempt, transitional period, transitional culture, self-identification.

REFERENCES

1. Aheieva, V.(2016), Dorohyiseredokhrestia [Text]: esei, Lviv, Vydavnytstvo-Staroho Leva, 352 p.
2. Balaklytskyi, M. (2007), Ese yak khudozhno-publitsystychnyzhan: Metodych-nimaterialydlia studentiv zispetsialnosti «Zhurnalistyka», Kharkiv, KhNU imeni V. N. Karazina, 74 p.
3. Burykina, N., Perekhodnaia epokha y refleksiya istoricheskoho protsessa, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/perehodnaya-epokha-i-refleksiya-istoricheskogo-protcessa>
4. Hnatiuk, O. (2012), Mizhliteraturoyui politykoyu. Esei ta intermedia, Dukh-litera, 368 p.
5. Hundorova, T. (2013), Tranzytnakultura. Symptomypostkolonialnoyitravmy: statti ta esei, Hrani-T, 548 p.
6. Zholkovskiy, A. (2008), Esse, Inostrannayaliteratura, № 12, available at: <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/12/zhz10.html>
7. Ylyn, Y. P. (1999), Sovremennoezarubezhnoeliteraturovedeniye (strany Zapadnoyi Evropy y USA): kontseptsyy, shkoly, terminy, Entsyklopedycheskiy spravochnik, 2-nd izdaniye, yspravlennoe y dopolnennoe, Moskva, Yntrada, 320 p.
8. Kaida, L. H. (2008), Esse: stylystycheskiy portret, Flynta, Nauka, 184 p.

9. Karavanskyi, S. (2008), *Praktychnyislovnyksynonimivukrainskoimovy*. — 3-rd vyd., opratsovaneidopovnene, Lviv, 512 p.
10. Levchuk, T. (2012), *Modyfikatsiuiizhanruese v aspektiintermedialnosti*, available at http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6022/3/Pl_2012_86_18.pdf
11. *Literaturoznavchyslovnyk-dovidnyk* (1997), R. T. Hromyak, I. I. Kovaliv, V. Teremko, Akademiia, 752 p.
12. Luchuk, I. (2011), *Literaturnyidzhaz*, Ternopil, Navchalnakyha, 336 p.
13. Monten, M. (2005), *Proby*, Knyha persha, Dukh i litera, 365 p.
14. Nesterenko, Y. (2012), *Zhanrova valentnist ese kintsia XX — pochatku XXI stolittia: typolohichni aspekt*, *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, № 12, ch. 2, pp. 67–76.
15. *Russko-ukraynskyi slovar* (1981), V trekh tomakh, Tom 2, Hlavnaya redaktsiya ukraynskoyi sovetskoyi entsyklopediyy, 924 p.
16. Semenets, O. *Dyskursyvni praktyky sotsialnykh komunikatsii: tvorchist sub'iekta movlennia ta mekhanizmy samoorhanizatsii*, available at: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106190/1/Semenec.PDF>
17. Sylanteva, V. (2014), *Teoryia perekhodnosti: tradytsyonnyi lyteraturovedcheskyi y synerhetycheskyi podkhody*, *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alferda Nobelia, Seriya «Filolohichni nauky»*, № 2(8), pp. 31–
18. *Tlumachnyi slovnyk-minimum ukrainskoi movy* (2000), 2-nd vyd, ukraly L. O. Vaschenko, O. M. Yefimov, Dovira, 534 p.
19. Ushkalov, L. (2015), *Shcho take ukrainskaliteratura: esei*, Lviv, Vydavnytstvo Staroho Leva, 352 p.
20. Fuko, M. (1996), *Arkheolohyiaznanyia*, Nyka-Tsentr, 208 p.
21. Chervinska, I., (2014), *Stepan Protsiuk «Kozhnapystrastiznehatyvnymprysmakomstoitblyzhche do yiiprotylezhnosti, nizhbaiduzhist»*, available at: <http://vikna.if.ua/news/category/culture/2014/06/09/18616/view>
22. Shebelist, S. (2007), *Teoretychniaspektyzhanrueseiu*, *Slovoichas*, № 11, pp. 48–56.
23. Shevchenko, T. (2007), *ZhanroviosoblyvostipublytsystykyKostiantynaMoskaltisia, ZbirnyknaposhanuprofesoraOleksandraAleksandrova z nahody 60-richchia*, *Astroprynt*, Odesa, pp. 400–408.
24. Iaruchyuk, A. (2016), *Svitohliadno-humanistychnakontseptsia Mishelia Montenia. Dys.nazobuttianaukstupeniakand. filos. nauk 09.00.05 — istoriyafilosofii*, 247 p.

Стаття надійшла до редакції 26 липня 2017 р.